

גליון נושא: 'פילטרים במקוואות'

בס"ד, יום ג' לפרשת בהעלותך, ח' סיון תשע"ו.
דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות מסכת פסחים דף יז:
לעורר לב המעיין בלבד, ואין לסמוך על הדברים 'הלכה למעשה'.

פנינים

חדש אסור מן התורה

חומת הדת: מומחי מקוואות מעידים (י.ל.מ.): כמה צדקו גדולי ישראל בחשש הפרקטי, אולי יבואו להתקין גם פילטרים האסורים עפ"י הלכה, והמציאות בשטח בארץ ובעולם הוא, שלא קיים גוף כשרות מוסמך בנושא חשוב זה, ואין פיקוח הדוק על כל מקוה לבדוק את כשרותו, האם אכן הבלן פעל כדין.

כתוצאה מכך המצב כיום: שהפילטר הכשר הוא היה הבסיס לכניסת חברות נוספות לשוק הפילטרים (חלקן יצרניות פילטרים לבריכות שחיה), שלא השכילו להבין את השינויים והתיקונים הנדרשים, והעתיקו רק את עיקר הדגם ללא כל הדקדוקים ההלכתיים, ומשווקים אותו במחיר מוזל.

לדאבון לב, יש מקוואות של טבילה דאורייתא שמותקנים (מטעמי חסכון של כסף) פילטרים, בדגמים שלא נבדקו ולא נדונו כלל אצל גדולי ישראל, ויש בהם שאלות חמורות שיתכן ופוסלים את כל המקוה.

עיין בכל זה - בקונטרס הנפלא 'בירור דין הפילטרים' (הרב ישראל מאיר מורגנשטרן, ירושלים

תשע"ב). ❖

פסול מים שאובין

מבואר בתוס' (פסחים דף יז: ד"ה אלא) שמים שאובין פסולים לטבילה רק מדרבנן, ומדאורייתא כשר אפילו מקוה שכולו שאוב, והדרשא בתורת כהנים (שמיני פרשתא ט' ה"א) מהפסוק (ויקרא י"א ל"ו) אַף מֵעֵין ובוֹר - מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, אסמכתא בעלמא הוא.

אולם נחלקו עליו רשב"ם ור"ת (הובאו דבריהם בתוס' בב"ב דף סו. סוף ע"א) שמים שאובין פסולים לטבילה מדאורייתא.

1. מה הנדון בפילטר של זמננו ?

נדון זה נוגע למעשה כלפי פילטרים המסננים את המים במקוואות ומנקים אותם מכל זיהום ומכל לכלוך, בשנים האחרונות גובר והולך השימוש בהם, ויש בזה נדונים רבים כלפי בכשרותם, האם זה כדין או לא.

חשש שאובין: אחד הנדונים הקשורים לשימוש בפילטר הוא, האם הפילטר מוגדר כבית קיבול לפסול את המים שעוברים דרכו מדין מים שאובין, וזה תלוי האם יש חור בגודל של כשפופרת הנוד וצריך שכל החלקים שיש בפנים יהיה להם חיבור בשיעור של כשפופרת הנוד.

בדרך כלל הפילטר מובנה רק בבור הטבילה, ואז גם אם יש חשש שאובים, ניתן לתקנו בקל על ידי השקה, כל זמן שהפילטר עובד, כי הרי כל המים של בור הטבילה במקווה, בלאו הכי שאובים אלא שיש להם השקה, ורק צריך לדאוג שאכן יש השקה לאחר השימוש בפילטר [במקוה שהשקה קיימת כל הזמן ניחא. ואם לא, צריך לעשות השקה אחרי שהפילטר הופעל]. אבל אם הפילטר מובנה בתוך האוצר, יש בזה גם נדון של שאובים שעלול לפסול את המקוה כולו.

גם בבור הטבילה קיים חשש, כי לדעת הרמב"ם (מקוואות פרק ד' הלכה ז), והראב"ד (בבעלי הנפש), אם לא נשאר כ"א סאה מי גשמים, ורוב המקוה ממים שאובין אף שנתן סאה ונטל סאה, נפסל המקוה משום שאובין (מדרבנן), ואע"פ שרוב הראשונים חולקים עליהם, כבר כתב הש"ך (יו"ד סימן רא ס"ק) שיש לחוש לכתחילה לשיטתם.

מנהג ישראל תורה

תוספת קדושה – כשיש פילטר

יש: שמעתי מהרב יהודה לייב מינצברג הי"ו (האחראי על המקוואות של המועצה הדתית ועוד), שהדעה הרווחת כיום בקרב בוני מקוואות, שמצד עיקר הדין יש להכשיר את הפילטר העדכני, כאשר מתקמים בו השינויים ההלכתיים הנדרשים. ועיקר הבעיה הוא החשש שלא יבואו להתקין פילטר פסול. לכן במקוה שמיועד רק לטבילת עזרא או לתוספת קדושה, בהרבה מקוואות בארץ ובעולם מותקנים פילטרים. אפילו במקוה ב'אורנשטין' שהוא מקוה מוסמך ביותר בירושלים, יש פילטר.

במקוה במטרסדוף יש שלט שהפילטר שמותקן במקום, הוא הדגם שנבדק ואושר ע"י הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל, שאף התקין פילטר כזה במקוה שהיה לו בביתו (מ.ט.). והוסיף הגרי"א כהן שליט"א דהוי כמו מאורר שמגלגל את המים בתוך המקוה, והרי לא מוציא את המים למקום אחר, בפרט שאין כלי קיבול בתוך הפילטר, ורק מוציא ומכניס ללא הרף, ומה זה מגרע.

אין: למעט מקוואות בודדים שאין שם פילטר. כגון המקוה שע"י העד"ח בבניני זופניק ברחוב שטראוס 26 בירושלים אין כלל פילטר, וכן בלונצערס' מקוה - על יד שטיבאלך מאה שערים אין פילטר, במקוה בבית המדרש דחסידי סאטמר אין פילטר. גם במקוה בדושינסקיא רח' שמואל הנביא אין כלל פילטר. וכן במקוה בבית וגן אין פילטר. גם בכל המקוואות בירושלים של המועצה הדתית אין פילטרים. ויש כמה מקוואות בבני ברק שאין שם פילטר כגון המקוה ברחוב רמב"ם.

מדקדקים: יש מקוואות שהתקינו פילטר אך השאירו אפשרות למדקדקים לטבול ללא פילטר. במקוה בבעלזא בבית המדרש הגדול, ישנם 2 בורות (חם ופושר) עם פילטר, ו- 2 בורות (פושר וקר) בלי פילטר - עבור המדקדקים. גם המקוה בסיקוורא ברחוב בר גיורא בירושלים יש בור אחד (קר) בלי פילטר (י.פ.). יש מקוואות שבשעות מסוימות לא עובד הפילטר, וכל הרוצה להחמיר יבוא ויטבול בשעות אלו (י.א.כ.). במקוה ב'אורנשטין' התקינו לרשות המדקדקים לחצן מיוחד שמאפשר לכבות את הפילטר (נ.ב.).

במקוה בטאלנא התקינו מכשיר מיוחד (בשווי אלפי שקלים), שכל הנכנס למי המקוה גורם שהפילטר יכובה למשך מספר דקות (מ.מ.ש.). במקוה 'אמרי שפר' בשכונת הר נוף בירושלים בסמיכות לבית הגר"מ שטרנבוך, יש בור אחד בלי פילטר לתועלת ציבור המדקדקים. ❖

עוד יש לדון האם הבד ('פיברגלס') של הפילטר שואב את המים, או מכיון שהוא עשוי מנייר זכוכית אין לו אפשרות לבלוע מים כלל, ולא שייך בו דין שאובין כי המים רק עוברים דרכו ולא נספגים בו.

חשש זוחלין: אמנם עיקר הבעיה הקיימת בנושא הפילטרים הוא מחשש דין 'זוחלין', כלומר מדיני מקוה צריך שיהיו מימיו ב'אשבורן', שהמים מכונסים ולא 'זוחלין' למקום אחר, והרמ"א פוסק שפסול זה הוא מדאוריתא.

2. 'הפילטר הישן':

מבחוץ: נדון השימוש בפילטרים במקוואות עלה על שלחן הפוסקים לפני כ- 50 שנה, אמנם צורת הפילטר שדוברה בזמנו היתה שונה מהפילטר הנידון כהיום, 'הפילטר הישן' לא היה בתוך המקוה אלא צינור שאב את המים למקום אחר שמחוץ למקוה, שם עברו המים סינון דרך מיכל עם חול שניקה את המים, לאחר מכן הוחזרו המים הנקיים לתוך המקוה דרך צינור. [הכשר אחרי הפילטר:

יש שעשו השקה וזריעה כדי להכשיר את המים הללו, ויש שעשו המשכה ג' טפחים אחרי הפילטר, כדי שיחשב כמים חדשים, ולא יצטרכו להגיע לדין ביטול ברוב.

המתירים: השאלה שדנו בה גדולי ישראל, האם יש לאסור את המקווה כאשר פועל מסנן כזה, שהרי המים ננערים ליציאה מתוך בור הטבילה למקום אחר, ועל כן נחשבים "זוחלים". לדעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (שו"ת אג"מ יו"ד ח"א סימן קי) מצד זוחלין המקווה כשר, מכיון שהמים חוזרים מיד לתוך מי המקווה, וכהאי גונא לא נאמר פסול זוחלין, ודימה זה לדברי הריב"ש (סימן רצ"ב), שנפסק ברמ"א (סימן רא סעיף נ), שיש אופן להכשיר גם כאשר המים יוצאים אל מחוץ למקווה, אם המים חוזרים למקווה מיד. אולם הסיק ר' משה שעדיין יש לאסור מצד שאובין, [ונפק"מ אם יעשה זריעה להכשיר את המים, אז אין במקווה זה שום חשש].

האוסרים: אולם נחלקו עליו בתוקף החזו"א (גנזים ושו"ת חזון איש עמוד תה), והדברי יואל (פתחי מקואות פ"ח הערה י"ד, טהרת יו"ט חלק י"ח דף שסט, מקווה מים חיים אות כו), ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן צ"ח), ובספר חיבור לטהרה (כלל ב' סימן לט), ובספר שערי זבולון (סימן לו אות ב'), שהריב"ש הכשיר דוקא כאשר המים שבים מאליהם, משא"כ בפילטר אינו חוזר מכח עצמו אלא על ידי כח אחר.

כלומר, בפילטר חיצוני זה הנמצא מחוץ למקווה ושואב את המים אל מחוץ למקווה (כפי מה שמצוי כיום בבריכות שחיה) יש חשש פסול מצד זוחלין, כי המקווה בעצם אינו מחזיק את המים, [באופן שהחור בקרקעית המקווה הרי מצד המבנה אינו יכול להחזיק את המים, וגם באופן שחור המשאבה למעלה יש חשש שזה נחשב זוחלין], לדעת המנחת יצחק (ח"ו סימן פח) והגרצ"פ פראנק (הר צבי יו"ד קע"ז) אסור להשתמש בזה. ולדעת הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל (שו"ת קנה בושם ח"ב סימן פה) פסול אפילו בדיעבד, וכתב מעשה שהיה שהפילטר פעל בשעת הטבילה, ולאפרושי מאיסורא - הודיעו שצריך לחזור ולטבול.

3. 'הפילטר החדש':

מבפנים: לפני כ- 15 שנה התחילו לייצר סוג חדש של פילטר, עם מספר שינויים במבנה הפילטר, שבתיקונים אלו מסלקים את החששות שיש בסוג הישן. בניגוד לפילטר הישן שמותקן מחוץ לכותלי בריכת המים 'הפילטר החדש' מותקן כולו בתוך בור הטבילה, ובכך נחשב הפילטר חלק מהמקווה ואין בו שום חיסרון מצד זוחלין.

זחילה ניכרת: במכשיר פילטר זה המצוי כיום, המים נמשכים אל תוך המכשיר מלמעלה, ויוצאים תכף ומיד מפתח הניקוז המובנה בתחתית המכשיר. מכשיר זה פחות חמור, שכן כאשר המים אינם יוצאים מהמקווה ניתן לומר שאין הם נחשבים לזוחלין. אך מאידך יש לומר כיון שניכרת הזחילה בכל המקווה אל כיוון הפילטר. ואם נגדיר את הפילטר כמציאות נפרדת מהמקווה המוקף מחיצות להפריד בינו המים של המכשיר למים של המקווה, ממילא פוסל את המקווה משום זוחלין.

בלי בית קיבול: גם כאשר הפילטר כולו בתוך המים, קיים עדיין חשש (לפי סוג המכשיר) פסול במים שהמים יחשבו למים שאובים, מצד שיש לו בית קיבול, ולכן מייצרים סוג מכשיר שאין לו כלי קיבול כלל, הוא רק מושך את המים לתוך המסנן מלמעלה והמים יוצאים מהצד השני של המסנן מלמטה, בשולי הפילטר יש מאורר המושך אליו את המים.

בנוסף יש חור בשולי הפילטר בגודל של כשפופרת הנוד (קוטר של 5 ס"מ), ואז אינו מוגדר כבית קיבול. [עוד יתכן לומר שכאשר המים חוזרים למקווה הם עוברים ממילא זריעה / השקה כאשר הם חוזרים למימי המקווה]. חור זה מיועד רק לביטול שם כלי לחלק הזה של הפילטר, אך יציאת המים בפועל הוא בשולי הפילטר שם מתרחב היקפו והמים נפלטים שם (ד.ס.).

בפילטר זה בוצעו עוד כמה תיקונים, שיש לדון בהם בנפרד. בסוג זה יש רבים שהתירו, אולם עדיין יש הכותבים לאסור.

4. דעת פוסקי זמננו

להלכה ולא למעשה: דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (י.ל.מ.), והגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קפז), וכן כתב בנו הגרב"צ הלוי ואזנר שליט"א (במכתב מיוחד), וכן דעת רוב הפוסקים, שיש להכשיר מצד עיקר שורת הדין, את הפילטר החדש שיש בו את כל השינויים הנדרשים על פי הלכה. וכאשר הפילטר לא פועל בשעת טבילה ודאי שמצד הדין אין חשש. ואפילו כשהוא פועל בשעת טבילה, לרוב הדעות אין חשש זוחלין כיון שאין הזחילה אלא בתוך כותלי המקוה (עיין בספר **טהרת הבית** ח"ג עמוד של"ו). בשו"ת **שבט הלוי** (ח"ט סי' קפז) מנמק שמעיקר הדין אין בעיה של זוחלין, או משום שאין הם זוחלין מעצמם עפ"י מה שכתב הש"ך (סימן ר"א ס"ק ל'), או משום שאין הם יוצאים ממקום הטבילה עי"ש. אולם ראוי שלא להפעיל את הפילטר בשעה שטובלים, וראה עוד ב**שבט הלוי** (ח"א סי' כד). ולכן היה מורה ובא השבט הלוי שכלפי מקוה שמיועד לטבילת עזרא מותר לכתחילה להתקין את הפילטר הכשר.

5. ההוראה

למרות זאת הורה הגרי"ש להג"ר דוד אריה מורגנשטרן שליט"א, וכן פרסמו בד"ץ העד"ח במכתבם (בתאריך: ה' מנ"א תשנ"א, וחזרו וחתמו עליו בתאריך: כ"ה ניסן תשע"ב) וכן נקט הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל, וכן כתב הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א במכתבם (בתאריך יא אייר תשע"ב), וכן סוברים הגר"נ גשטטנר זצ"ל, והגר"ח פדווא זצ"ל (אב"ד לונדון), שלמעשה לא יתקינו שום סוג של פילטר במקוה המיועד לטבילה דאוריתא, אפילו פילטר שמצד עיקר הדין הוא כשר למהדרין, מחשש שיבואו לידי מכשול, שיתכן שיתקינו בסוף פילטר שאינו כשר. ועוד שבטבילה דאוריתא שתלוי בזה המשך הדורות צריך להחמיר את כל הדעות כמבואר בכמה אחרונים (עיין בקונטרס בירור דין הפילטרים עמוד 7) ויש לחוש אולי זה פסול, ועוד שאין מכניסים דברים חדשים למקוה אלא צריך לנהוג כפי מה שהיה משנים קדמוניות.

6. סברת האוסרים

האוסרים מדינא: אולם הג"ר יעקב בלוי זצ"ל לא הסכים בשום אופן להתיר, ונימק שיש לו הכרת הטוב גדולה לבעל המנחת יצחק, והוא אמר לו שלא לנהל בנושא זה שום מו"מ הלכתי אלא לקבוע באופן גורף שאין להכניס בשום אופן פילטר למקוה המיועד לטבילה דאוריתא (י.ל.מ.). ועיין באריכות בתשובת המנחת יצחק (שו"ת ח"ו סי' צב) שהחמיר בזה, ולדעתו אם הפילטר פועל בשעת הטבילה, יש חשש פסול מדין זוחלין, ואפילו לטבילת עזרא אינו מועיל, ואם עד היום טבל בלי פילטר אסור לו להתחיל לטבול עם פילטר משום נדרי מצוה (שו"ת מנח"י ח"ח סימן עח). וכן שמעתי מהג"ר חיים יוסף בלוי שליט"א, בשם אביו הג"ר יעקב בלוי זצ"ל, ומטו גביה שבשעה שהפילטר פועל אסור מעיקר הדין לטבול בו כי יש חשש פסול דאוריתא, משום זוחלין. אך כשהפילטר לא עובד אין חשש ולמיגדר מילתא לא הסכים שיהא פילטר שלא יפעל בשעת הטבילה שמא ישכחו לכבותו. ואין להשתמש בו אפילו במקוה של טבילת עזרא. ולא היה מסכים בשום אופן לדון על כשרות סוגי הפילטרים, ופסל את כולם למיגדר מילתא. וכשנקלע למקוה שיש שם פילטר כיבהו ונכנס לטבול.

וכן דעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ה יו"ד סימן רע), וחתנו הג"ר יששכר שריבר שליט"א (בספרו קנין דיעה על מקואות באריכות גדולה), שחשיב כזוחלין שאינו מועיל גם לטבילת עזרא, גם במקרה שהפילטר כולו מובנה בתוך המקוה. ויש איסור גורף להשתמש בפילטר, לדעתם הפילטר פסול מעיקר הדין ואין לסמוך עליו אפילו לטבילת עזרא. הגר"מ מנמק את איסורו (תשובות והנהגות ח"ה יו"ד סימן רע) בשורה של טעמים, ונביא בזאת את חלקם. א. חדש אסור מן התורה. ב. חשש מדינא, שהמים מוגדרים כזוחלים, כי דופן הפילטר מחלק את המקוה לשנים ונחשב כאילו נכנס לרשות אחרת מחוץ למקוה. ג. שיטת הדברי חיים (ח"ב סימן צג) והאו"ש (מקואות פ"ח) שקטפרס אינו מדין זוחלין, אלא שאין בו בי כנישות מים, ולא יועיל עליו חיבור כשופרת הנוד.

הערות מבני החברה

דעת הגרי"ש אלישיב

למיגדר מילתא: והוסיף הגרד"א מורנשטרן שליט"א (בדרשת שבת הגדול לפי מספר שנים) שהגרי"ש אלישיב זצ"ל הורה לו לא להתקין פילטר גם לא במקוה שמיועד לטבילת עזרא למיגדר מילתא שכן גורמים מסוימים לא יבינו מה ההבדל בין זה לדאוריתא. אך סיים שמכיון שמעיקר הדין זה כשר, במקוה שמיועד רק לטבילה דרבנן באופן שפילטר הפנימי בתוך המים כשר ללא חשש עפ"י הלכה, רשאים לטבול במקוה הזה (ש.י.).

מספר הרב יהודה לייב מינצברג הי"ו (האחראי על המקוואות של המועצה הדתית ועוד), שכמה פעמים שאל את הגרי"ש אלישיב האם אפשר להתקין פילטרים במקוה שמיועד לטבילה דאוריתא, ולא הסכים להתקין אפילו בפילטר שמצד שורת הדין כשר למהדרין, ואפילו אם יעשו 'פטנט' מיוחד שאינו מאפשר טבילה כאשר הפילטר עובד. מכח הוראה זו לא מתקינים פילטרים במועצה הדתית עד היום.

אמנם היה מקרה בודד של שעת הדחק (במקוה נדח במרחבי הגלובוס, שאם לא יהיה פילטר לא יגיעו לטבול) שהגרי"ש אלישיב זצ"ל התיר להכניס פילטר למקוה המיועד לטבילה דאוריתא, ויקפידו שהפילטר לא יפעל בשעת הטבילה. אכן בליקווד ובעוד הרבה מקוואות ברחבי העולם מותקן פילטר גם במקוואות של טבילה דאוריתא, ומקפידים שלא יפעל בשעת הטבילה. ❖

ומוסיף שם הגר"מ שטרנבוך, שהפילטר החדש גרוע מהפילטר הישן מכמה סיבות: א. הפילטר הישן כשאינו עובד אין חשש זוחלין, אבל הפילטר החדש גם כשאינו פועל יש חשש זוחלין, כי מחמת טבילת האדם יש תנועה בתוך המים ודוחף מים מתוך המקוה לתוך המכשיר. ב. בחדש מצוי שטובלים כשעובד, כי הכל סבורים שזה טוב, אבל בישן אין מצוי שטובלים כשעובד. ג. הסברא שחידש החזו"א (בארחות רבינו) להכשיר את הפילטר הישן, לא שייכת בפילטר החדש. ❖

'צואק הפעם'

לתראות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823